

KERTÉSZ LÁSZLÓ

Nemzeti reprezentáció a magyar szobrászatban: Ferenczy István

Magyar, azaz nemzeti művészetről onnantól kezdve van értelme beszélnünk, amikor először jelentkezik a nemzet reprezentációjának megfogalmazott igénye. A művészettörténet-írás a reformkort tekinti a magyar művészet első szakaszának. A magyar szobrászat kezdete azonban egyetlen névhez kötődik: Ferenczy Istvánéhoz.

Ferenczy Rimaszombaton születik 1792-ben. A városban lakatosmesterként nagy társadalmi elismertséget kivívó apja a fiút is lakatosnak szánja. A legény 1810-ben, amikor felszabadul, tapasztalatszerző vándorútra indul. Első célpontja a főváros. Budán és Pesten négy évet tölt a mesterség további tanulásával, majd 1814-ben Bécsbe megy.

A császárvárosban 1815-ben már a francia származású acél- és aranyműves Wilhelm Thüriet műhelyében találjuk, majd még ugyanabban az évben felvételt nyer az akadémia iparos-legényeknek indított, érmészetet oktató tanfolyamára. A következő év folyamán már egyértelműen jelentkeznek ambíciói: érmet metsz, és a munkával pályázik az akadémia díjára. Vetélytársai évek óta az akadémián tanuló iparos-legények, ennek ellenére elnyeri az érmészeti osztályon kitűzött kisebb díjak közül az elsőt. A siker első mámorában sorsdöntő lépésre szánja el magát – amit valójában egy ideje titokban már tervezget –, és megírja édesapjának, hogy a lakatossággal azonnal felhagy. Egy hét múlva már be is iratkozik az érmészeti osztályra rendes növendéknek. Végül ez lesz az egyetlen év egész életében, amikor rendszeres művészeti képzésben részesül. Akadémiai időszaka igazi mesterének Josef Klibert tekinti.

Bécsi évei alatt megismerkedik a császárvárosban élő magyar értelmiség egyik kis körével, amelynek tagja Decsy Sámuel, Igaz Sámuel és Márton József is. Márton ekkoriban Csokonai Vitéz Mihály verseinek összegyűjtésével és sajtó alá rendezésével foglalkozik. Ferenczy figyelmét ő hívja fel Csokonaira, és ő adja neki a majd később fontos szerephez jutó, a költőt ábrázoló Friedrich John-metszetet is.

1818-ban arra hivatkozva, hogy csalódott az akadémiában, Ferenczy otthagyja Bécsset, és Rómába indul. Valójában a türelmetlensége és a becsvágy hajtja. Magyar szobrász öelötte még nem célozta meg a római tanulmányutat.

Róma, amely a XVIII. század végén nagyban hozzájárul a klasszicizmus gyors kifejlődéséhez, még ekkoriban is a művészeti eszmék cseréjének egyik központja. Ferenczy szempontjából azonban még ennél is fontosabb, hogy itt dolgozik a kor két leghíresebb szobrásza: Antonio Canova és Bertel Thorvaldsen.

Ferenczy Rómában azonnal elmegy Canovához, hogy alkalmazza őt, azonban nem jár sikerrel. Az ifjú még ugyanezzel a lendülettel megkeresi Thorvaldsent is, aki ugyan nem küldi el, de munkát nem ad neki, mindössze befogadja népes műhelyébe.

Ferenczy egy Thorvaldsentől kapott kis márványdarabból saját kedvére farag egy csinos kis reliefet, amelynek hamar híre megy. Az osztrák követ műpártoló felesége mint a monarchiából jött ifjút pártfogásába veszi, és szállást ad neki a követség épületében, a Palazzo di Veneziában.

Részben mindennek hatására kap egy nagyobb darab márványt Thorvaldsentől, aki azonban munkát továbbra sem bíz rá. Ferenczy 1818 augusztusában hozzáfog *Csokonai mellportréja* elkészítéséhez. „...derék hazafiakat találván, miért dolgoznék idegeneken” – írja ekkor vállalkozásáról. Azért Csokonait választja, mert birtokában, és így kéznél van a Friedrich John által készített metszet. Ferenczy a klasszicista portré idealizáló vonalát követi. Vagyis nem az arc egyéni karakterjegyeit örökíti meg, hanem arányosítja és szabályosítja a részleteket, az ókori ideálportrék eszményivé alakított fejtípusához igazítva. Saját találmánya: modelljét nem tógában, hanem zsinóros, prémes, magyaros köntösben ábrázolja, ami miatt a szobor még nagyobb figyelmet kelt. Költőnek szobra pedig addig Magyarországon nem készült.

Nem sokkal azután, hogy Rómába érkezik, Ferenczy egy nemzeti pantheon megalkotását tűzi ki célul maga elé; a portré ennek része. A Nemzeti Múzeum első igazgatója, Jacob Miller már 1815-ben kifejtette egy Széchényi Ferenchez írott levelében a leendő Nemzeti Múzeumon belül létrehozandó nemzeti pantheon (Pinacoteca Hungariae) tervét, amelyet 1817-ben és 1818-ban nyomtatásban is publikált; ezek a nyomtatványok jutnak el Bécsbe is.

Ferenczy ekkor még mindig nem tanítvány Thorvaldsennél, csak alkalmazott. A változást József nádor

látogatása hozza el. A nádor az arisztokrata utasok szokása szerint meglátogatja Thorvaldsent, aki felhívja a figyelmét Ferenczyre. A nádor kikérdezi terveiről, majd támogatást ígér. Amikor egy évvel később újra átutazik Rómán, maga közli Ferenczyvel, hogy a tanulmányait három évig támogatja. Ferenczy és Thorvaldsen közt nem alakul ki igazi mester-tanítvány kapcsolat, Thorvaldsen azonban jóindulattal van iránta, 1822-ben levélben javasolja a nádornak további támogatását.

Ferenczy még 1820-ban lát neki *A szép mesterségek kezdete*, vagy másképp *Pásztorlányka* néven is ismert szobor faragásának, amelyet a közvélemény majd a római időszak, sőt az oeuvre főművének tart. A választott téma eredete egészen idősebb Pliniusig megy vissza, lényege: a képzőművészet az árnyék körülrajzolásával kezdődött. Ferenczy leírásában: „egy pásztorlány, midőn a szeretője el akarván utazni, az árnyékját a homokba békarcolja, hogy eszerint a szeretőjének ábrázata örökös emlékezetben nála maradjon; az napról napra nagyobb tökéletességre menvén, kezdetek festéket reá rakni, annak utána kőbe faragni stb...”

A vetődő árnyék megjelenítése a szobrászat hagyományos eszközeivel nem igazán megoldható; ezért ez Ferenczynek sem sikerülhetett. A megjelenített férfi-profilból nem derülhet ki, hogy árnyék. Ugyanakkor a plasztika mint leánykaszobor kvalitásos. Két előképe Doidalszasz *Guggoló Aphroditéje*, és Thorvaldsen egy *Térdelő nőalakja*. Ferenczy szobrán a szinte reliefszerűen szerkesztett főnézet merész megoldása a fej szembefordítása a nézővel. Olyan finom plasztikai részletmegoldások is gazdagítják a munkát, amelyek arra utalnak, hogy a megformálásban minden bizonnyal tanácsokkal segíthette legalább egy, nála már biztosabb formaérzékű szobrász: Canova vagy tanítványa, Cincinnato Baruzzi, vagy mindketten.

1822-ben hazaküldi a *Pásztorlánykát* és a *Csokonai-mellportrét*, utóbbit ajándékol a debreceni református kollégiumnak. Ezután népszerűsége és ismertsége országos lesz: újságcikkek, versek ünneplik.

Kazinczy, aki egyike azoknak, akik a leginkább szívükön viselik a nemzeti művelődés ügyét, maga is Debrecenbe megy, hogy láthassa a *Csokonai-mell-szobrot*, majd sűrű levelezéssel hívja fel ismerősei figyelmét a szobrászra. Amikor a Hebe irodalmi zsebkönyv közölni tervez a *Pásztorlánykáról* egy metszetet, hosszú értékelő ismertetést ír hozzá, ami egyben a magyar képzőművészeti kritika egyik korai megnyilvánulása.

Rómában Ferenczynek jövedelmeiből arra is telik, hogy egy kisebb szoborgyűjteményt összevásároljon. Olyan reneszánsz és barokk bronz és terrakotta kisplasztikákból, amelyek a gazdag gyűjtőknek nem kellettek. A vásárolt munkák egy részét ókorinak hiszi, például a Leonardo vagy köre által mintázott *Lovast* is. A további remekműveket is tartalmazó, közel nyolcvan darabos gyűjtemény lesz majd a Szépművészeti Múzeum szoborgyűjteményének alapja.

A nádor közben biztatja, hogy Rudnay Sándor hercegprímástól kérjen munkát, aki meg is bízta az épülő esztergomi székesegyház lépcsőzete mellé szánt két kerub elkészítésével. 1823-ban a szobrász elküldi a terveket, amelyekkel a primás elégedett is, de ekkor Ferenczy váratlanul feltételeket támaszt, amelyeket ultimátumszerűen küld meg Rudnaynak. Követelése elsősorban szobrászi öntudatáról tanúskodnak, és a hagyományos művész-mecénás viszony elutasításáról.

Rudnay nagy hazafi és egyben a felvilágosodás kései képviselője, azonban el kell, hogy utasítsa Ferenczy követeléseit, mert azok közt több teljesíthetetlen szerepel. Amint Ferenczy levelezéséből tudjuk: szándékolta. Úgy tűnik, a lelkiállapota az ok: a magyar közvélemény, a „nemzet” várározása oly magasra helyezi a mércét, hogy még ez az átlagon felüli önbizalommal rendelkező ember is megretten egy pillanatra, vajon meg tud-e majd ennek felelni?

1824-ben hazatér, és Budán telepszik le. A körülötte kialakult kultusz, hírneve biztosítja, hogy bővelkedik a megbízásokban. A megrendelők a költségigényes szobrászat hagyományos mecénásai: az arisztokrácia és az egyház. A reformszemléletű főurak portrékat, oltárszobrokat, síremlékeket készíttetnek vele. Megrendeléseiken túl is támogatják: szalonjait is megnyitják előtte, sőt, gróf Sándor Móric évekig szállást is biztosít számára budai palotájában. Persze Ferenczy ideája és becsvágya valójában a közösségi megrendelés, a nemzet mint megbízó és az országos fontosságú feladat.

A polgárosodó rétegeknek és az értelmiségnek ugyan ekkoriban már jelentős a szerepe az irodalmi és képzőművészeti ízlés meghatározásában, de a képzőművészetben még nem képesek bőkezű műpártolásra.

Ferenczy ezekben az években készített portréi közül több elveszett, azonban a fennmaradtak közt két kvalitásos darab is van: *Ürményi József* (1827) és *Kazinczy Ferenc portréja* (1828). Szemléletükben lényegesen eltérnek a *Csokonai-mellszobor* plasztikai felfogásától, a klasszicista megközelítés egy másik

irányát képviselve. Ferenczy annak idején Rómában eljár a Vatikáni Múzeum portrégyűjteményébe, az ott őrzött antik római portrékat rajzolni. Ennek hatására fordul a római portrék realizmusa felé, amely nem a vonásokat kívánja idealizálni, csak a mimika mögötti pszichét. Legjobb munkái e váltás gyümölcsei. Ezeken a művein előszeretettel alkalmazza – amint Cifka Péter jó szemmel veszi észre – a hellenisztikus és római portrék gyakran alkalmazott fogását, a külső szemzug egy síkon való ábrázolását a belsővel, amely komolysággal és drámai kifejezéssel ruházza fel az arcot.

Elkészíti *Kazinczy portréját* is – megbízás nélkül –, a leendő nemzeti pantheon tervét tovább dédelgetve.

Ambícióihoz igyekszik az infrastruktúrát is megteremteni: hazai fehémárványt keres, négy évébe kerül, míg az erdélyi Ruskiczán végre megtalálja a megfelelő lelőhelyet.

Ezekben az években egyetlen polgári megrendelése *Kultsár István lapszerkesztő síremléke*, amely a belvárosi plébániatemplomba kerül. A dombormű kompozíciója Canova *Giovanni Falier-síremlékéét* követi, Ferenczy azonban felerősíti a relief plasztikáját, ami a kompozíció térkezelésének eredeti rendszerét meggyengíti. A lepelrácok hibáitól eltekintve az összkép azonban elfogadható színvonalú.

1824-től 1832-ig készíti Válra az *Ürményi-emléket*, és ezzel egy időben az esztergomi székesegyházba a *Szent István vértanú-oltárt*. A magyarországi egyházművészetben még erős a barokk hagyomány, Ferenczy is él több barokk kifejezőeszközzel, bár az oltár egésze klasszicista szellemű. A szobor domborműves háttér elé állítása tipikus barokk fogás, amint a háttér festőien előadott felhőzete és a sugaras istenszem-motívum is. Mindezt ugyanakkor a klasszicista ízlésnek megfelelő oszlopos és tojássor-díszes architektúrába foglalja, és az új stílus szellemében fogalmazza meg a vértanú alakját: bensőséges, visszafogott gesztusokkal.

1832-ben Ferenczyt első képzőművészként megválasztják a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának.

Az 1830-as években elmaradozik a szalonokból, és először Döbrentei Gáborral barátkozik, majd Fáy Andrásnál lesz mindennapos látogató. Fáy Kalap utcai háza irodalmi központként működik. Az író neki ajánlja majd *A Bélteky-ház* című regényét is. Vörösmartyval is kedvelik egymást. Ahogyan kikopik a szalonokból, csökkennek a főúri megbízásai, bár ezután is kap e körből még megrendelést: 1831-ben a *gróf Rhédey család síremlékére*, 1834-ben a gróf Brunszvik családnak tervez szintén síremléket, 1837-ben pedig gróf Fáy Istvánnak készíti el a *Pásztorlányka* másodpéldányát.

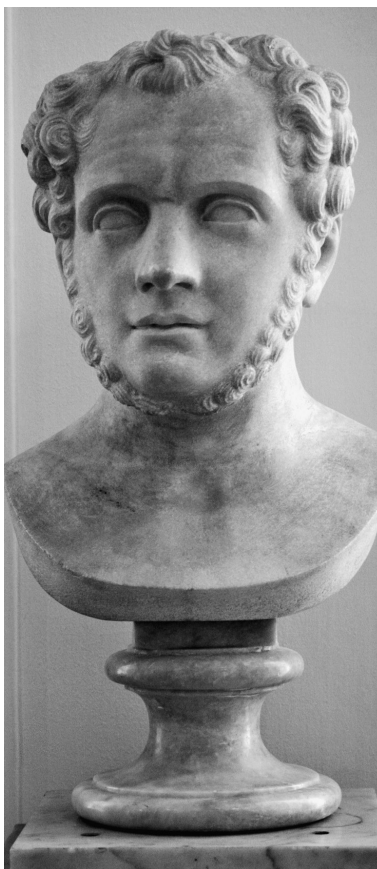
Ezzel egy időben – a magyar képzőművészet történetében először – jelentkezik a Ferenczy által mindig is várt megrendelő: a közösség, a társadalom. Mivel a nemzeti öntudat ébresztésében Magyarországon kiemelt szerepe van az irodalomnak, az első közösségi megrendelések is íróknak állítanak emléket.

Először – Döbrentei kezdeményezésére – még a költő halálának évében, 1830-ban *Virág Benedek emlékművére* gyűjtik össze a pénzt. A domborműves emlék 1834-re készül el, sajnos alacsony művészi színvonalon. A mesterség rohamléptekben való elsajátításának negatív következményei Ferenczy egyes munkáinál elkerülhetetlenül jelentkeznek.

Kisfaludy Károly emlékművére és

Kölcsey Ferenc szobrára a gyűjtést azok az írók kezdeményezik (Toldy Ferenc, Bajza József, Vörösmarty Mihály), akik majd 1836-ban a Kisfaludy Társaságba tömörülnek.

Kisfaludy halálának évében kezdik meg a gyűjtést az emlékműre, ami – mutatva a korabeli társadalom szerepvállalását – olyan jól sikerül, hogy jóval több pénz gyűlik össze a szükségesnél. Ez teremt lehetőséget arra, hogy Kisfaludy neve alatt megalakuljon az első magyar irodalmi társaság. Az emlékműterv 1831-ben készül el, amelyet Ferenczy műleírása alapján így rekonstruálhatunk: négyszögű posztamentumon emelkedik a néhány lépcsőfokon álló, csonkolt oszlop, amelyet Kisfaludy életnagyságnál nagyobb mellportréja koronáz. A lépcsőkön térdel a Múza, a szoborhoz borulva; kezét a költő felé nyújtja. Az osz-

Önarcmás, 1819-30 körül

lop lábánál a költészet attribútumai. Később mind-ezen kicsit módosít: a talapzatot szarkofágformaként képzele, és a Múzsát már nem a lépcsőre, hanem a szarkofág fölé térdepelteti. A terv eredeti formájában soha nem valósulhat meg, az emlékmű további sorsa meglehetősen balszerencsés.

1836-ban a mellszobor és a nőalak már nagyrészt készre vannak faragva, és egyöntetű sikert aratnak, azonban Ferenczynek ekkor az az ötlete támad, hogy az emlékmű rangjának megfelelő hely az épülő Nemzeti Múzeum kertje lenne. A kert azonban majd csak nagyon soká éri el azt az állapotot, hogy az emlékmű befogadására alkalmas legyen. Csak jóval Ferenczy halála után, 1873-ban ad megbízást Pulszky Ferenc, a Nemzeti Múzeum új igazgatója Jablonszky Vince kőfaragónak és szobrásznak az emlékmű hiányzó részeinek elkészítésére és a felállításra. Jablonszky azonban nem kapja kézhez Ferenczy legutolsó tervvázlatait, így maga készít tervet. Teljesen megváltoztatja az emlékmű arányait, botrányos minőségűre. Az ez alapján kivitelezett munkát adják át 1875 szeptemberében. Az emlékmű a II. világháborúban elpusztul, jelenleg már csak az 1952-ben faragott másolat áll a helyén.

Harmadik közmegrendelésén, a *Kölcsey szobron* Ferenczy ismét jól kamatoztathatja az Itáliában szerzett tudását: a plasztika kompozíciója kisebb módosításokkal Canova *Letizia Ramolino Bonaparte* szobrának tükrözése. Az előrenyújtott láb és a kezek részletképzése kvalitásos, az arc is eleven, feledtetve a drapériaráncok zavaró esetlenségének hatását.

Az 1830-as évek Ferenczynek szóló egyetlen polgári megrendelése az a domborműves emléktábla, amelyet Szánthóné Kuthy Juliánna állíttat elhunyt szerettei emlékére. Művészetszociológiai és történeti jelentősége nagy, hiszen az első vidéki (kecskeméti) polgári megrendelés.

Ferenczy a hazatérte utáni tíz évben jól keres, így bátran tervez. 1834-ben megvesz a Várban, az Országház utcában egy házat, amely mellett egy műtermet is felhúz. A műhelyben hárman is dolgoznak a keze alatt. Azonban az a felvilágosult, hazafias főúri mecénásgeneráció, amely a hazaérkezése után támogatja, fokozatosan kihál, folyamatosan csökkenő jövedelme a műhely fenntartásához lassan nem elegendő.

Régi hívei azonban kitartanak mellette, barátai társaságot alapítanak a segélyezésére. Az az ideájuk, hogy közadakozásból nagyszabású emlékműveket emeltessenek, így juttatva munkát a művésznek.

1839-ben Nyáry Pál a társaság nevében egy proklamációval fordul a nemzethez. A felhívás címe: *Fel-szólítás a honi szobrászat ügyében*. „Ferenczy István majd két év óta munka nélkül... Hazafiak! Kinek jutott eszébe közületek: milly kincset veszthetnénk... Adjunk a művésznek művészhez illő nagyszerű munkát” – írja többek közt Nyáry. 1840-ben a társaság el is kezd gyűjteni az első munkára: egy Mátyás király emlékműre. A felhívásban azonban – szerencsétlen módon – összekötik a nemzeti királynak állítandó emlék eszméjét Ferenczy személyes megsegítésével. Ez és az emlékmű 100 000 forintos költségvetése többekben visszatetszést kelt. A terv sem győz meg mindenkit: méretei és zsúfolt kompozíciója sokak számára idegen. A lovas szobor és a talapzat arányai sem szerencsések: az óriási sírkamrán mint posztamentumon eljelentéktelenedve áll a lovas. Óriási, Magyarországon képzőművészeti tárgyban még soha nem látott sajtóvita bontakozik ki; a többség támadja a tervet. Csak 10 000 forint gyűlik össze, Ferenczy azonban mindenképp az eredeti tervet akarja megvalósítani. Még abba is beleegyezne, hogy a közvéleményben ekkoriban már erősen jelentkező romantikus ízlésnek megfelelő magyáros öltözetet adjon a királynak, illetve a domborműveken is megjelenjenek népies elemek. A lovast és a domborműveket 1:2 méretarányban megmintázza, majd tanulmányútra megy Ausztriába és Itáliába, hogy bronzöntőműhelyt létesítsen. Mátyás kora óta az elsőt Magyarországon. Tervét meg is valósítja, és nagy nehézségek árán kettőt a domborművek közül kiönt. Ekkor előbb az országgyűléstől kér pénzt – nem kap –, majd a nádorhoz fordul, aki a császárhoz továbbítja a kérést. Törvényszerű az elutasítás, a nemzeti király felmagasztalása nem az udvar érdeke.

Ferenczy hét éven át küzd még az emlékműért. 1846-ban, amikor belátja, hogy hiába, összetöri gipszmintáit, mindenét eladja, és hazaköltözik Rimaszombatba. Elutazása előtt még egy szobrot farag: a *Haldokló Eurydikét*, sorsának jelképéül – végrendeletében ezt teteti majd a sírjára.

Rimaszombatban még kilenc évig él visszavonultan. Inkább csak magának dolgozik. A Tudós Társaságnak készít még két portrét, Kazinczyét és Kölcseyét – utóbbi befejezetlen marad. A nehezebb munkákhoz a szomszéd faluból hív át egy kőfaragólegényt – a neve: Izsó Miklós.

Amikor 1856-ban Ferenczy István meghal, halálhíre kapcsán az újságokban csak pár sor jelenik meg.